

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

NAMANGAN VILOYATIDA GULCHILIK AGROTADBIRKORLIGINING HUDUDIIY IXTISOSLASHUVI VA INTENSIV O'SISH DETERMINANTLARI

Xudayberdiyev Furqat Imomnazar o'g'li

NamDTU, Tadbirkorlik va kichik biznes

Iqtisodiyoti ixtisosligi mustaqil tadqiqotchisi

e-mail: furqatxudayberdiyev1@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Namangan viloyatida gulchilik agrotadbirkorligining 2016–2025-yillardagi rivojlanishi, hududiy ixtisoslashuvi va intensiv o'sish omillari tahlil qilingan. Dinamik indeks, CAGR, tarkibiy ulush, CR3 hududiy konsentratsiya koeffitsiyenti va resurs samaradorligi ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, gulchilik subyektlari soni 85 tadan 600 tagacha, yetishtirilgan gullar hajmi 1,25 mln donadan 11,2 mln donagacha, issiqxona maydoni 8 gektardan 108 gektargacha oshgan. 2025-yilda Namangan shahri–Davlatobod aglomeratsiyasi, Namangan va Uchqo'rg'on tumanlari gul ishlab chiqarishning 86,2 foizini, ishlab chiqarish qiymatining 86,8 foizini va bandlikning 86,7 foizini jamlagan. Suv sarfi 41,9 foizga kamaygan, tomchilatib sug'orish ulushi 64 foizga yetgan, biroq energiya sarfi 92,9 foizga oshgan. Natijalar gulchilikning ekstensiv modeldan issiqxona, assortiment va eksportga tayangan intensiv modelga o'tayotganini, shu bilan birga hududiy konsentratsiya va energiya xarajatlari yangi cheklovlarni yuzaga keltirayotganini ko'rsatadi. Maqolada markaz va periferiyani bog'lovchi ko'chatchilik, logistika, energiya va bilim servislariga asoslangan differensial rivojlanish yo'nalishlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: gulchilik, issiqxona, hududiy ixtisoslashuv, intensiv o'sish, CR3, suv tejamlorligi, bandlik.

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И ДЕТЕРМИНАНТЫ ИНТЕНСИВНОГО РОСТА АГРОПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ЦВЕТОВОДСТВА В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Худайбердиев Фуркат Имомназар угли

Самостоятельный соискатель по специальности

«Экономика предпринимательства и малого бизнеса», НамГТУ

Аннотация. В статье анализируются развитие, территориальная специализация и факторы интенсивного роста цветоводческого агропредпринимательства в Наманганской области за 2016–2025 годы. В исследовании использовались показатели динамического индекса, CAGR, структурной доли, коэффициента территориальной концентрации CR3 и эффективности ресурсов. По результатам исследования, количество субъектов цветоводства увеличилось с 85 до 600, объем выращенных цветов - с 1,25 млн до 11,2 млн штук, а площадь теплиц - с 8 до 108 гектаров. В 2025 году на долю агломерации город Наманган – Давлатабад, а также Наманганского и Учкурганского районов пришлось 86,2% производства цветов, 86,8% стоимости продукции и 86,7%

занятости. Потребление воды сократилось на 41,9%, доля капельного орошения достигла 64%, однако потребление энергии выросло на 92,9%. Результаты показывают переход цветоводства от экстенсивной модели к интенсивной, основанной на теплицах, ассортименте и экспорте. В то же время территориальная концентрация и затраты на энергию создают новые ограничения. В статье предложены направления дифференцированного развития, основанные на питомниководстве, логистике, энергетических и интеллектуальных услугах, связывающих центр и периферию.

Ключевые слова: цветоводство, теплица, территориальная специализация, интенсивный рост, CR3, водосбережение, занятость.

TERRITORIAL SPECIALIZATION AND DETERMINANTS OF INTENSIVE GROWTH OF FLOWER GROWING AGRO-ENTREPRENEURSHIP IN NAMANGAN REGION

Khudayberdiyev Furqat Imomnazar ugli

Independent Researcher in the specialty of

"Economics of Entrepreneurship and Small Business", NamSTU

Abstract. The article analyzes the development, territorial specialization, and intensive growth factors of flower growing agro-entrepreneurship in the Namangan region from 2016 to 2025. Dynamic index, CAGR, structural share, CR3 territorial concentration coefficient, and resource efficiency indicators were utilized. According to the research results, the number of flower growing entities increased from 85 to 600, the volume of cultivated flowers grew from 1.25 million to 11.2 million units, and the greenhouse area expanded from 8 to 108 hectares. In 2025, the Namangan city–Davlatabad agglomeration, along with Namangan and Uchkurgan districts, accounted for 86.2% of flower production, 86.8% of production value, and 86.7% of employment. Water consumption decreased by 41.9%, and the share of drip irrigation reached 64%, whereas energy consumption increased by 92.9%. The findings indicate a transition in flower growing from an extensive model to an intensive one relying on greenhouses, product variety, and exports, while territorial concentration and energy costs impose new constraints. The article proposes differential development pathways based on nursery management, logistics, energy, and knowledge services that connect the center and the periphery.

Keywords: floriculture, greenhouse, territorial specialization, intensive growth, CR3, water efficiency, employment.

Kirish

Gulchilik resurslardan samarali foydalanish nuqtai nazaridan yuqori qoʻshilgan qiymat yaratish, nisbatan kichik maydonlarda intensiv ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish va oʻzgaruvchan bozor talabiga tez moslashuvchan keng assortimentdagi mahsulotlarni yetishtirish imkoniyati bilan agrar tadbirkorlikning eng istiqbolli hamda serdaromad yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoq shunchaki qishloq xoʻjaligi mahsuloti yetishtirish bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy issiqxona xoʻjaliklari, koʻchatchilik, agroservis xizmatlari, floristika, dizayn va qadoqlash sanoati, shuningdek, logistika, ichki-tashqi savdo hamda turli tadbirlar industriyasi bilan uzviy zanjir shaklida bogʻlanadi. Natijada, gulchilik agrobiznesi birlamchi ishlab chiqarish bosqichidan tashqarida ham keng koʻlamli qiymat zanjirini shakllantirib, tarmoqdosh sohalarda qoʻshimcha daromad manbalarini

yaratish, aholi bandligini ta'minlash va qishloq hududlarida tadbirkorlik faolligini oshirishda muhim drayver rolini o'ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Xalqaro tajribada gulchilik qiymat zanjirlari hududiy klaster, sotuv kanallari va standartlashuv orqali rivojlanadi. Gatrell va hammualliflar hududiy gulchilik klasterlarida ishlab chiqaruvchilar, siyosat instituti va ilmiy markazlar hamkorligining raqobatbardoshlikdagi rolini ko'rsatgan [1]. O'zbekiston sharoitida FAOning “Smart Farming for the Future Generation” tajribasi issiqxonalarni modernizatsiya qilish, tomchilatib sug'orish va mikroiklim monitoringi suv va mehnat sarfini kamaytirib, hosildorlik va daromadni oshirish imkonini berishini qayd etadi [2–3].

Gulchilik va issiqxona xo'jaligi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda texnologik modernizatsiya, suvni tejash, mahsulot assortimenti, eksport logistika tizimi va hududiy klasterlash alohida yo'nalishlar sifatida o'rganilgan [1–6]. Porterning klaster nazariyasi ixtisoslashgan ta'minotchilar, bilim institutlari va bozor infratuzilmasining hududiy yaqinligini raqobat ustunligi bilan bog'laydi [5]. Lombardozzi O'zbekiston bog'dorchilik qiymat zanjirida institutsional boshqaruv va davlat ishtirokining modernizatsiyaga ta'sirini ko'rsatadi [6], FAO tadqiqotlari esa avtomatlashtirish hamda suv-tejamkor issiqxona texnologiyalarining amaliy natijalarini yoritadi [2–4].

Shu bilan birga, Namangan viloyati gulchiligi bo'yicha mavjud statistik ma'lumotlar ko'proq alohida ko'rsatkichlar shaklida taqdim etilgan [7]. Subyektlar tarkibi, issiqxona quvvati, nav va eksport diversifikatsiyasi, hududiy CR3 konsentratsiyasi, suv-energiya sarfi hamda bandlikning ijtimoiy tarkibini yagona tadqiqot doirasida bog'lovchi baholash yetarli darajada shakllanmagan. Mazkur maqola shu ilmiy bo'shliqni dinamik, hududiy va resurs samaradorligi ko'rsatkichlarini integratsiyalash orqali to'ldiradi.

Maqolaning maqsadi Namangan viloyatida gulchilikning miqdoriy kengayishi qanchalik intensiv va hududiy konsentratsiyalashgan tus olganini baholashdir. Tadqiqot savollari: tarmoqning o'sishi subyektlar soni, texnologik baza yoki mahsulot diversifikatsiyasining qaysi kombinatsiyasi bilan ta'minlangan; hududiy yadro qanchalik kuchli; suv va energiya samaradorligi bir xil yo'nalishda o'zgarganmi; bandlikning ijtimoiy tarkibida qanday siljish yuz bergan?

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot 2016–2025-yillar uchun gulchilik subyektlari soni, hududiy taqsimot, gullar hajmi, issiqxona va ochiq maydon, navlar, eksport ulushi, ishlab chiqarish qiymati, bandlik, suv va energiya sarfi ko'rsatkichlarini qamrab oldi. Ma'lumotlar taqdim etilgan dissertatsiya qo'lyozmasidagi rasmiy statistika va muallif hisob-kitoblardan olindi; 2025-yil qiymatlari dastlabki ma'lumot sifatida talqin qilindi.

Intensiv rivojlanish dinamik indeks va CAGR orqali, hududiy jamlanish CR3 koeffitsiyenti orqali baholandi. CR3 uchun Namangan shahri–Davlatobod aglomeratsiyasi, Namangan va Uchqo'rg'on tumanlari ulushlari yig'ildi. Resurs

samaradorligi suv va energiya sarfining bazaviy yilga nisbatan o'zgarishi, ijtimoiy natija esa bandlar soni, ayollar ulushi va oilaviy mehnat ulushi orqali ifodalandi.

Manba jadvalidagi “boshqa hududlar” qatorida 2024 va 2025-yillar gul hajmi bo'sh bo'lgan. Jami hajm va uchta asosiy hudud qiymatlari arifmetik ravishda to'liq mos bo'lgani uchun qoldiq usuli bilan 2024-yil uchun 1 432 ming dona, 2025-yil uchun 1 550 ming dona hisoblandi. Bu qiymatlar muallifning texnik moslashtirishi sifatida alohida belgilandi.

Tahlil va natijalar

Birinchi natija gulchilikning tashkiliy bazasi tez kengayganidir. 2016-yilda 85 ta gulchilik agrotadbirkori qayd etilgan bo'lsa, 2025-yilda ularning soni 600 taga yetgan. Eng tez o'sish issiqxona gulchilik xo'jaliklarida kuzatilgan - 12 tadan 215 tagacha.

1-jadval

Gulchilik subyektlari tarkibining o'zgarishi

Subyekt turi	2016	2025	O'sish, baravar	2025-yil ulushi, %
Ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari	18	72	4,0	12,0
Issiqxona gulchilik xo'jaliklari	12	215	17,9	35,8
Kichik agrobiznes subyektlari	22	165	7,5	27,5
Oilaviy gulchilik xo'jaliklari	33	148	4,5	24,7
Jami	85	600	7,1	100,0

Manba: dissertatsiya qo'lyozmasidagi 2.2.1-jadval asosida muallif hisob-kitobi.

Jami subyektlar sonining o'rtacha yillik o'sishi 24,25 foizni tashkil etdi. Tarkibda issiqxona xo'jaliklari ulushining kuchayishi kapital va texnologiya sig'imi yuqori modelga o'tishni ko'rsatadi. Biroq subyektlar sonining o'zi samaradorlikni ifodalamaydi; shu sababli ishlab chiqarish quvvati, assortiment va bozorga chiqish ko'rsatkichlari bilan birga baholash zarur.

Texnologik va bozor ko'rsatkichlarining tayanch qiymatlari 2-jadvalda keltirilgan. Ular gulchilikning mavsumiy ochiq maydon modelidan yil davomida ishlab chiqarish, navlarni kengaytirish va eksportga yo'naltirish modeliga o'tayotganini ko'rsatadi.

2-jadval

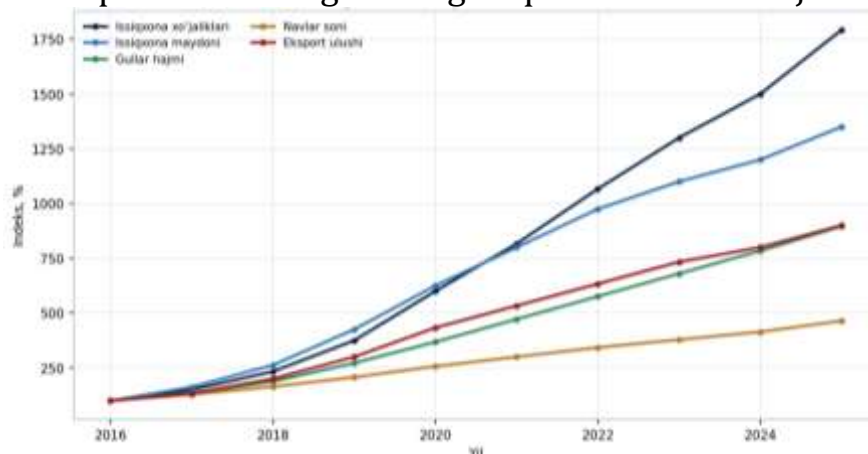
Gulchilikning ishlab chiqarish va intensiv rivojlanish ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2016	2020	2025	2016-2025 o'zgarishi
Yetishtirilgan gullar, ming dona	1250	4600	11200	9,0 baravar
Issiqxona maydoni, ga	8	50	108	13,5 baravar
Ochiq maydon, ga	22	54	82	3,7 baravar
Navlar soni	14	36	65	4,6 baravar
Eksportga yo'naltirilgan ulush, %	3	13	27	+24 foiz punkt

Manba: dissertatsiya qo'lyozmasidagi 2.2.3 va 2.2.6-jadvallar asosida.

Gullar hajmining CAGR ko'rsatkichi 27,59 foiz, issiqxona maydoniniki 33,53 foiz bo'ldi. Issiqxona maydoni mahsulot hajmidan tezroq kengaygani yangi quvvatlarning to'liq yuklanishi, ekin sikli va mahsuldorligini alohida monitoring qilish kerakligini ko'rsatadi. Eksport ulushi to'qqiz baravar oshgan bo'lsa-da, 27 foizlik daraja tarmoqning aksariyat mahsuloti hanuz ichki bozorda realizatsiya qilinishini anglatadi.

Ko'rsatkichlarning turli bazaga ega o'sishini yagona shkalada ko'rish uchun ular 2016-yilga nisbatan indekslashtirildi. 2-rasmda issiqxona xo'jaliklari va eksport ulushi eng tez o'sgan qatorlar sifatida ajralib turadi.

1-rasm. Gulchilikning intensiv rivojlanish indikatori, 2016–2025-yillar

Manba: dissertatsiya qo'lyozmasidagi ma'lumotlar asosida muallif hisob-kitobi.

Rasm intensiv o'sish bir xil tezlikda kechmaganini ko'rsatadi. Issiqxona xo'jaliklari soni 1 791,7 indeksga, eksport ulushi 900 indeksga, gul hajmi 896 indeksga yetgan. Navlar sonining 464 indeksda qolishi texnologik va bozor kengayishiga nisbatan seleksiya hamda assortiment yangilanishi sekinroq kechganini anglatadi. Bu holat kelgusida ko'chatchilik va nav yaratish tizimini mustahkamlash zaruratini ko'rsatadi.

3-jadval

2025-yilda gulchilikning hududiy konsentratsiyasi

Ko'rsatkich	Aglomerat-siya	Namangan tumani	Uchqo'rg'on	Uch hudud ulushi (CR3), %
Subyektlar soni	195	168	150	85,5
Gullar hajmi, ming dona	3 700	3 150	2 800	86,2
Ishlab chiqarish qiymati, mlrd so'm	68,5	58,5	51,0	86,8
Band xodimlar, kishi	1 900	1 600	1 400	86,7

Manba: 2.2.2, 2.2.4, 2.2.9 va 2.2.11-jadvallar asosida muallif hisob-kitobi.

Hududiy natijalar gulchilikning uchta yadro atrofida jamlanganini ko'rsatadi. 2025-yilda Namangan shahri–Davlatobod aglomeratsiyasi, Namangan va Uchqo'rg'on tumanlari jami subyektlar, mahsulot, qiymat va bandlikning katta qismini shakllantirgan.

Barcha CR3 ko'rsatkichlarining 85 foizdan yuqori bo'lishi tarmoqning kuchli hududiy yadrogga ega ekanini tasdiqlaydi. Bunday konsentratsiya bilim, servis, savdo va logistika xarajatlarini kamaytirib, aglomeratsiya samarasini yaratishi mumkin. Biroq tarmoqning butun viloyat bo'yicha ijtimoiy samarasini cheklashi va suv-energiya infratuzilmasiga mahalliy bosimni kuchaytirishi ehtimoli ham mavjud.

Barqarorlik nuqtai nazaridan resurs va ijtimoiy ko'rsatkichlar bir-biriga qarama-qarshi tendensiyalarni ko'rsatdi. Ularning 2016 va 2025-yillardagi qiymatlari quyida umumlashtirilgan.

4-jadval

Gulchilikda resurslardan foydalanish va ijtimoiy natijalar

Ko'rsatkich	2016	2025	O'zgarish
Suv sarfi, m ³ /ga	6 800	3 950	-41,9%
Energiya sarfi, kVt-soat	4 200	8 100	+92,9%
Tomchilatib sug'orish ulushi, %	8	64	+56 foiz punkt
Biologik o'g'itlardan foydalanish, %	5	39	+34 foiz punkt
Band xodimlar, kishi	640	5 650	8,8 baravar
Ayollar ulushi, %	48	64	+16 foiz punkt
Oilaviy mehnat ulushi, %	64	38	-26 foiz punkt

Manba: dissertatsiya qo'lyozmasidagi 2.2.10 va 2.2.12-jadvallar asosida.

Suv sarfining kamayishi tomchilatib sug'orish qamrovi kengayishi bilan mos keladi va resurs tejamkorlikning ijobiy natijasidir. Ayni paytda energiya sarfining qariyb ikki baravar oshishi issiqxona intensivlashuvining asosiy ekologik va xarajat chekloviga aylangan. Bandalik CAGR ko'rsatkichi 27,38 foiz bo'lib, ayollar ulushi oshgan; oilaviy mehnat ulushining pasayishi esa tarmoqning yollanma va professional mehnatga o'tayotganini ko'rsatadi.

Muhokama

Natijalar gulchilikda “ko'proq maydon - ko'proq mahsulot” tipidagi oddiy ekstensiv model emas, issiqxona, nav, eksport, suv tejamkorligi va bozor markazlariga yaqinlik birlashgan intensiv model shakllanayotganini ko'rsatdi. Bu FAOning Farg'ona vodiysidagi kichik issiqxonalarni modernizatsiya qilish tajribasi bilan uyg'un: texnologiya faqat uskunadan iborat emas, balki sug'orish, mikroiklim, o'simlik himoyasi, bilim va bozor aloqalarining yagona paketini talab etadi [2–3].

Hududiy konsentratsiya ikki tomonlama natija beradi. Bir tomondan, 86 foizlik yadro logistika, bilim almashinuvi va ixtisoslashgan servis uchun yetarli talab yaratadi. Ikkinchi tomondan, boshqa hududlarning tarmoqqa kirishi qiyinlashadi. Shuning uchun periferiyada to'liq nusxa ko'chirish emas, yadro bilan bog'langan ko'chatchilik, qadoqlash, sovuq saqlash, biologik himoya yoki servis kabi funksional ixtisoslashuvni rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Tadqiqotning asosiy cheklovi ma'lumotlarning ikkilamchi va qisman baholangan xususiyatidir. Pul ko'rsatkichlari nominal, energiya sarfining o'lchov bazasi esa manbada (gektar, xo'jalik yoki jami tarmoq bo'yicha) to'liq aniqlashtirilmagan. Shu sababli keyingi tadqiqotlar korxona kesimidagi panel

ma'lumotlari, energiya va suv intensivligi, mahsulot tannarxi, eksport narxi hamda logistika yo'qotishlarini qamrab olishi kerak.

Xulosa

Namangan viloyatida gulchilik sohasi 2016–2025-yillar oralig'ida yuqori sur'atlar bilan rivojlanib, nafaqat texnologik jihatdan modernizatsiyalashgan, balki qishloq hududlarida aholi farovonligini oshirishda muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan agrotadbirkorlikning tayanch drayveriga aylandi. Ushbu ijobiy dinamikaning asosiy omillari sifatida zamonaviy issiqxona infratuzilmasining kengayishi, yirik iste'mol bozorlariga yaqinlik, tadbirkorlik subyektlari sonining ortishi, mahsulot hamda navlar diversifikatsiyasi va tomchilatib sug'orish kabi suv tejankor texnologiyalarning joriy etilishini ko'rsatish mumkin. Shunga qaramay, tarmoqning to'liq salohiyatini yuzaga chiqarishda energiya sarfining yuqoriligi, tumanlar o'rtasidagi hududiy nomutanosiblik, mahsulotlarni sertifikatlash hamda eksport logistikasidagi infratuzilmaviy uzilishlar asosiy cheklovchi omil bo'lib qolmoqda; shu sababli, sohador barqarorlikka erishish uchun gulchilikning yadro hududlarida energiya tejankor texnologiyalar va sovuq zanjir (cold chain) tizimini chuqurlashtirish, chekka tumanlarda ko'chatchilik va agroservisga ixtisoslashgan “sun'iy yo'ldosh” modelini rivojlantirish, ayollar hamda yoshlar uchun texnik va biznes ko'nikmalarni integratsiyalashgan ta'lim dasturlarini kengaytirish hamda har bir mahsulot birligiga to'g'ri keladigan suv va energiya sarfini majburiy monitoring qilish amaliyotini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gatrell, J. D., Reid, N., Steiger, T., Smith, B. W., Carroll, M. C. (2009). “Value”-chains: Identity, tradition, and Ohio's flori(culture) industry. *Applied Geography*, 29(3), 346–357. DOI: 10.1016/j.apgeog.2008.12.001.
2. FAO (2022). *Smart Farming in Uzbekistan: Affordable Technologies and Efficient Techniques Transform Rural Communities*. Rome: FAO.
3. FAO (2023). *Water-smart Greenhouses in Uzbekistan*. Rome: Food and Agriculture Organization.
4. FAO (2022). *The State of Food and Agriculture 2022: Leveraging Automation in Agriculture for Transforming Agrifood Systems*. Rome: FAO.
5. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
6. Lombardozzi, L. (2021). Unpacking state-led upgrading: empirical evidence from Uzbek horticulture value chain governance. *Review of International Political Economy*, 28(4), 947–973.
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi va Namangan viloyati statistika boshqarmasi. *Qishloq xo'jaligi bo'yicha rasmiy ma'lumotlar, 2016–2025-yillar*.